

[Электронный ресурс] URL://<https://cyberleninka.ru/article/n/ne-rabotayut-i-ne-uchatsya-molodezh-neet-na-gynke-truda-v-rossii> (Дата обращения 12.01.2024).

4. Алимханова Д. Молодежь NEET в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях: механизмы интеграции в образование. 2016 г. URL://<https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2021/03.pdf>.

Сарсенова Ж.М.

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті магистранты,
Қарағанды, Қазақстан.

E-mail: zhansaya002705@mail.ru

Ғылыми жетекші: қауымдастырылған профессор, т.ғ.к.,
Жумасұлтанова Г.А.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЗАМАНАУИ СТУДЕНТ ЖАСТАРЫНЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Өз тәуелсіздігін алғаннан кейін Қазақстан қоғамының, әсіресе жастар буынының, дүниетанымы көп өзгеріске ұшырағаны белгілі. Себебі, трансформациялану үрдісте мемлекет ішінде болып жатқан реформалар деңгейінің тереңдетілуі барысында болатын мәдени саладағы өзгерістер, әрине, өтпелі кезеңдердің бір көрсеткіштері болып табылады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының қалыптасуында кеңестік дәуірдегі және одан кейінгі жастардың арасындағы рухани сабақтастық үзіліп, қазіргі таңда нарықтық экономикаға бейімделе бастаған тәуелсіз жаңа буын өкілдері өсіп жетілуде. Жастардың бүгінгі саяси қызығушылығы мен саяси қатысушылығы жалпы қоғам мен саяси мәдениет деңгейіне байланысты өзгеріске ұшырайды. Онымен қоса, оған күнделікті өмірде мемлекетте орын алатын саяси өзгерістер мен қабылданатын саяси шешімдер де белгілі бір септігін тигізеді.

Жалпы жастар әлеуметтік жағынан алғанда біртекті емес: студенттер мен жұмысшылар, әртүрлі әлеуметтік топтарда тұратын қала және ауыл тұрғындары. Жастардың санаттарының түрлері бір-бірінен қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне байланысты, интеллект пен білім деңгейі, материалдық жағдайы, өмір салты бойынша ерекшеленеді деген пікірмен келісуге болады [1, 123 б.].

Әр мемлекеттің әлеуметтік құрылымындағы маңызды тобы жастар болып табылады. 2023 жылы 26 ақпанада «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңға енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес елімізде жастардың жасы 29 дан 35 жасқа дейін ұлғайтылды [2]. Осыған байланысты республикамызда ресми мәліметтер бойынша жастардың

үлесі 3,7 миллионан 6 млн. адамға дейін өсуіне себеб болды [3]. Бұл бүгінгі күні халқымыздың 30%-н жастар құрайды деген сөз. Ал оның ішінде, әрине, ерекше орын әр санаттағы студенттер алады.

Қазақстан халқының үштен бірін құрап отырған жастардың қазіргі білімі, кәсіптік, рухани және мәдени дайындығы мемлекеттің келешегін айқындайды. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуындағы алғашқы атқарылуы тиіс мәселе жастар саясатының қалыптасуы, жүзеге асырылуы болып табылады. Сондықтан, жастардың қазіргі саяси мәдениетін қалыптастыру мәселелерін зерттеу өте өзекті тақырып болып табылады, өйткені дәл осы жастар категориясы қоғамның және тұтастай мемлекеттің прогрессивті дамуының тірек күші ретінде қызмет етеді. Жас азаматтардың саяси мәдениетті қабылдау деңгейінің төмендігі жастардың қоғамдық-саяси процестерден өзін-өзі алшақ ұстауына байланысты. Алайда ол көптің ішінде тек бір себебі ғана.

Қазіргі кездегі жастардың саяси қызығушылығының төмендеуі қоғамдағы саяси мәдениеттің орын алып, барынша дамуына кедергі келтіреді. Иә, әрине саяси қызығушылығы жоғары, оны дамытуға ұмтылатын жастардың да саны жетерлік. Қандай да бір кездесулер, семинарлар мен тренингтерге қатысатындардың саны қазір өте көп, алайда сонда да жеткіліксіз. Сондықтан ғылыми мақаламыздың мақсаты – қазіргі Қазақстандағы жастардың саяси мәдениетін дамытудың жаңа жолдарын ұсынып, оның дамуына жалпы не кедергі болғандығын анықтау.

Мақала жазу барысында қандай да бір анықтамалар беру үшін біз зерттеу тақырыбы бойынша классикалық ғылыми әдебиеттер мен арнайы әдебиеттерге сүйеніп, теориялық талдау әдісін қолдандық.

Тақырыпты зерттеу барысында ғалымдар саяси мәдениетті түсіндіруде үш негізгі көзқарасты қалыптастырғанын анықтадық:

1. Рухани құбылыстардың жиынтығын білдіретін саяси мәдениетті терең зерттеп қарастырған Г. Алмонд пен С. Верба болып табылады. Ғалымдар рухани құбылыстардың барлық жиынтығына сілтеме жасай отырып, саяси мәдениетті саясаттың барлық субъективті мазмұнымен байланыстырады [4].

2. С. Байт саяси мәдениеттен реттеуші талаптардың көрінісін көрсе, Дж. Пано саяси мәдениеттен адамның саясаттағы мінез-құлқының типтік үлгілерінің жиынтығын көреді. Ғалымдардың тағы бір тобы саяси мәдениетте нормативтік талаптардың көрінісін немесе саясаттағы адамның мінез-құлқының типтік үлгілерінің жиынтығын көреді. Сонымен қатар, ол адамның мінез-құлқының белгілі бір матрицасы ретінде көрінеді, оны қоғамда кең таралған ойын нормалары мен ережелеріне бағыттайды және осылайша оның әрекеттерін билікпен

өзара әрекеттесудің қалыптасқан стандарттары мен формаларына сәйкес басқарады [5, 88 б.].

3. Саяси мәдениеті тұлғаның практикалық мінез-құлықтағы құндылық бағдарларының іске асуын білдіретін саяси қызметінің стилі деп түсінген И. Шапиро, П. Шапран, В. Розенбаум. Мұндай түсінік адам мен мемлекеттің өзара әрекеттесуінің практикалық формаларын олардың билік, саяси мақсаттар мен басымдықтар, практикалық қызметтің артықшылықты және жеке игерілген нормалары мен ережелері туралы терең түсініктерін білдіру ретінде ашуға мүмкіндік береді [6, 150 б.].

Саяси мәдениет азаматтарды саяси өмірге тартатын құндылық мотивациясының, идеалдар мен нанымдардың ұлттық сипатына тән нанымдардың болуымен байланысты болғанына қарамастан, ғалымдардың көпшілігі үшін бұл ұғым жалпылама сипаттаудың символына айналды. Атап айтқанда, еңбектері қазіргі саясаттанудың классикасы болып табылатын американдық саясаттанушылар Габриэль Алмонд пен Сидней Верба жазғандай, саяси мәдениет – бұл саясаттағы оқиғалар мен осы оқиғаларға реакция ретінде жеке адамдардың мінез – құлқы арасындағы байланыстың көріну формасын белгілейтін нәрсе; шындығына келгенде, жеке адамдар мен топтардың саяси мінез – құлқы мемлекеттік қызметкерлердің әрекеттеріне, оның ішінде соғыстарға, сайлау науқандарына, қабылданатын шешімдері мен тағы басқаларына адам жай ғана көрермен, жай ғана бақылаушы [4].

Қазіргі уақытта саяси мәдениет қоғамның өмірлік маңызды көріністерінің тұтастығын білдіретін ерекше құбылыс ретінде мәдениеттен алынған мағыналарға көбірек қаныққан. Осыған байланысты саяси мәдениет те белгілі бір қоғамдағы мәдени ортаның саяси өлшемі ретінде, белгілі бір халықтың мінез-құлқының сипаттамасы, оның өркениеттік даму ерекшеліктері ретінде көбірек қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, саяси мәдениет халыққа тән дәстүрлердің мемлекеттік билік саласындағы динамикасын, олардың қазіргі жағдайда жүзеге асуы мен дамуын және болашақ саясатының қалыптасу жағдайларына әсерін білдіреді. Бұл жолда қазіргі қоғамдарда жастар қоғамның ең перспективалы бөлігі болғандықтан, сол жастардың саяси мәдениетінің өзгеру үрдісін түсіну қажеттілік болады.

Жастардың саяси мәдениеті – жастар мәдениетінің ерекше түрі, жастардың негізгі ұлттық құндылықтары мен мүдделерін көрсететін, бекітетін және жүзеге асыратын, жастардың саяси көзқарастары мен құндылықтарын, білімі мен дағдыларын қалыптастыратын рухани-практикалық қызмет пен қарым-қатынас тәсілі.

Біздің ойымызша, жастардың саяси мәдениеті келесі аспектілерді қамтиды:

– **Саясатты білу:** мемлекетте ғана емес, бүкіл әлем бойынша болатын фактілер мен өзгерістерден хабардар болуы, оны сараптап саралай білуі, сол өзгерістерді білуге құштарлығы, сол өзгерістерді объективті түрде бағалай білуі, қандай да бір деңгейде билік саясатын талдай білу;

– Саяси сенімнің эмоционалдық құрамдас бөлігі, атап айтқанда, Отанға деген сүйіспеншілік, патриоттық сезімі. Біздің ойымызша, азамат жан дүниесімен туып, өскен жерін сүймесе, елі үшін жаны ашымаса, қандай да бір өзгерістердің әкеп соғуына септігін тигізуге талпынбаса – құрдымға кеткеннің белігісі. Қаншалықты елінің ұстанатын саясаты ұнамаса да, сен өзіңнің жерлестеріңнің, өзіңнің ұрпағыңның болашағы үшін бірдеңе жасауға талпынуың керек, ал ол үшін шынымен эмоционалдық құрамдас бөліктер маңызды;

– Белгілі бір қоғамдағы өмірді қалыпқа келтіретін саяси мінез-құлық үлгілерін тану. Расымен, егер азаматтар қандай да бір идеал типті көрсе көз алдында, бірдеңеге талпынып жатқан, құр босқа отырмай, елінің болашағы үшін тым болмаса сайлауға барып дауыс беретін адам болса, кері шегіндірмей, өзімен бірге сайлауға шақырса, адам бір құриштей болсын қоғам өзгеруіне септігін тигізетіні айдан да анық.

Қазақстан транзитті қоғам ретінде мемлекет жастарының бүгінгі таңдағы саяси мәдениетінің қалыптасуына келесідей негізгі 4 фактор өз ықпалын жасауда:

1. Қазақ халқының дәстүрлі саяси мәдениеті мен құндылықтары.
2. Кеңес үкіметінен қалған саяси мәдениет стереотиптері.
3. Демократиялық құндылықтар мен нарықтық-экономикалық қатынастар.
4. Ұлттық сана сезімнің өсуі, ұлттық өрлеудің белсенді үрдісі (ұлтшылдық) [7, 115 б.].

Қазақстан жастарының саяси мәдениетін трансформациялау – қиын және ұзақ процесс. Оны қазіргі жағдайынан белсенді, демократиялық мәдениетке ауыстыру – жастардың санасына ересек ұрпақ тәжірибесі негізінде қалыптасатын жаңашылдыққа тән дәстүрлі құндылықтар жүйесін құрумен түйіндес. Бұл процесті декретпен немесе заңдармен жылдамдату мүмкін емес. Оның өзіне тән заңды эволюциясы бар. Ол түбегелі саяси әлеуметтену үрдіспен тығыз байланысты.

Тәжірибе көрсеткендей саяси әлеуметтенудің ең маңызды кезеңі ол 16 жастан 30 жасқа дейін. Дәл осы кезде жастар үлкен өмірге қадам басып, қандай да бір саяси процестердің қатысушысы бола алады. Сайлауға қатыса алады, қандай да бір өкілді органдарға сайлану құқығына ие бола алады. Ал бұл әлбетте жастардың саясатқа деген көзқарастарының

өзгеруіне әкеледі. Онымен қоса, дәл осы жас аралығында жастар институттағы оқуы, кейінгі кәсіби қызметі арқылы саясат саласындағы тереңірек білімге ие бола алады. Саяси әлеуметтенудің нәтижесі – саяси құндылықтары тұрақты элементтер болып табылатын, сенімдер мен көзқарастарға айналатын белгілі бір тұлға құрылымы. Адамда бастапқыда консервативті де, демократиялық та, анархистік те көзқарастар қалыптаспайды. Ол бірте бірте белгілі бір факторлардың әсерінен ұзақ процесте қалыптасады.

Жастар проблемасын зерттеуші ғалымдардың пікірінше, қазіргі жастар «әлеуметтену» процесінің үш кезеңін бастан кешіруде. **Олар:** азаматтық-құқықтық, материалдық-экономикалық және өнегелік-дүниетанымдық. Осының ішінде өтпелі кезеңдегі ауыртпалық және оның ұзақ уақытқа созылуы – тұлғаның рухани дағдарысқа түсіп қоғамнан тысқары қалу қаупі бар [8, 173 б.].

Айналадағы көптеген факторлар тек жастардың саяси мәдениетінің дәрежесіне ықпал ете қоймай, жалпы саяси мәдениеттің өзгеруіне септігін тигізетіні анық. Қазіргі қазақстандық қоғамдағы жастардың саяси мәдениетінің жай-күйі мен даму үрдістері күрделі және көп қырлы. Соңғы жылдары кейбір оң өзгерістер болғанымен, саяси плюрализмді ынталандыру және адам құқықтарын қорғау қажеттілігін қоса алғанда, тұрақты мәселелер де бар. Осылайша, саясаткерлер мен азаматтық қоғам субъектілері үшін студент жастармен қарым-қатынасты жалғастыру және олардың демократиялық құндылықтар мен тәжірибені ілгерілетудегі күш-жігерін қолдау маңызды.

Қазіргі жастардың саяси өмірге қатысуы әртүрлі формада болуы мүмкін, соның ішінде:

1. **Дауыс беру:** саяси қатысудың ең көп таралған түрлерінің бірі-сайлауда дауыс беру. Жастар жергілікті, штаттық және Ұлттық сайлауға қатыса алады және кандидаттарға немесе олардың құндылықтары мен сенімдеріне сәйкес келетін мәселелерге дауыс бере алады.

2. **Саяси науқандар:** жастар кандидат немесе іс бойынша өз еркімен жұмыс істей отырып, саяси науқанға қатыса алады. Бұған үгіт-насихат, телефон арқылы банкинг және әлеуметтік медиа сияқты бірқатар іс-шаралар кіруі мүмкін.

3. **Наразылықтар мен демонстрациялар:** наразылықтар мен демонстрациялар-бұл жастар арасында жиі танымал болатын саяси қатысудың тағы бір түрі. Бұл шерулерге немесе митингілерге қатысуды, азаматтық бағынбау шараларына қатысуды немесе әлеуметтік медиа арқылы саясаттың өзгеруін насихаттауды қамтуы мүмкін.

4. **Қауымдастықты ұйымдастыру:** жастар сонымен қатар жергілікті қызығушылық топтарын құру немесе азаматтық бірлестіктерге қатысу сияқты қауымдастықты ұйымдастыруға қатыса алады. Бұған іс-

шараларды ұйымдастыру, халықты ақпараттандыру науқандарын өткізу және саясаттағы өзгерістерді насихаттау сияқты бірқатар іс-шаралар кіруі мүмкін.

5. **Лауазымға үміткер:** жастар мемлекеттік лауазымдарға үміткер бола отырып, саяси жүйелерге де қатыса алады. Бұл жергілікті немесе ұлттық лауазымдарға сайлануға ұмтылуды және олардың құндылықтары мен сенімдеріне сәйкес келетін саясаттағы өзгерістерді насихаттауды қамтуы мүмкін.

6. **Интернеттегі белсенділік:** әлеуметтік медианың дамуымен жастар да онлайн режимінде саяси белсенділікке қатыса алады. Бұған ақпарат пен ресурстармен бөлісу, онлайн науқандарды ұйымдастыру және саясаттағы өзгерістерді насихаттау үшін цифрлық құралдарды пайдалану кіруі мүмкін.

Жалпы, жастардың саяси өмірге қатысуының көптеген түрлері бар және жастар өздерінің мүдделері мен мақсаттарына сәйкес келетін қатысу тәсілдерін тандай алады. Саяси процестерге қатыса отырып, жастар өздерінің өмірі мен қауымдастықтарына әсер ететін саясат пен шешімдерді қалыптастыруда дауыс бере алады.

Саяси мәдениет саяси жүйеде жеке адамдар мен топтардың мінез-құлқын қалыптастыратын көзқарастарды, сенімдер мен құндылықтарды білдіреді. Саяси мәдениеттің маңызды аспектілерінің бірі-жеке тұлғалардың әртүрлі нанымдарға, пікірлерге және сәйкестіктерге төзімділік дәрежесі. Студент жастар контекстінде толерантты сана мәселесі жастардың басқа нанымдарды ұстануы немесе басқа ортадан шығуы мүмкін басқаларды ашық және қабылдайтын дәрежесін білдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Проблемы молодежи: прошлое, настоящее, будущее: Сборник статей под ред. А.Н. Трофимова. Астана, 2009. – 210 с.

2. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000168> (Өтініш берілген күні: 02.02.2024).

3. В Казахстане число молодежи выросло сразу на 2,3 млн человек. URL:<https://www.zakon.kz/sobytiia/6385833-v-kazakhstane-chislo-molodezhi-vyroslo-srazu-na-23-mln-chelovek.html> (Өтініш берілген күні: 02.02.2024).

4. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура. Главы из книги: подход к изучению политической культуры. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/grazhdanskaya-kultura-glavy-iz-knigi-podhod-k-izucheniyu-politicheskoy-kultury-ii/viewer> (Өтініш берілген күні: 25.01.2024).

5. Жұмасұлтанова Ф.Ә. Жаңа Қазақстанда жаңа саяси мәдениеттің қалыптасу тәжірибесінен/Культура, цивилизация, постмодерн: Сборник

научных трудов. – Вып.8: Гуманитарные науки. Караганда, 2016. – Б. 87-94.

6. Әбдікерова Г.О. Тұлға әлеуметтануы: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 221 б.

7. Ахметова А.И. Особенности политической социализации молодежи в условиях вуза//Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 2011. – №2 – С. 114-118.

8. Политическая социализация в постсоветском обществе: хрестоматия/сост. Головин, Н.А., сост.Есенгараев, Е.Ж. Караганда, 2003. – 315 с.

Серікова Ү.С.

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Саясаттану және әлеуметтану кафедрасының
магистранты, Қазақстан

E-mail: ymit.2011@mail.ru

Ғылыми жетекші: PhD докторы, қауымдастырылған профессор
Бейсенова А.А.

ҚАЗАҚСТАН ПАРЛАМЕНТІНДЕГІ ОППОЗИЦИЯЛЫҚ ПАРТИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстанның саяси алаңында айтарлықтай өзгерістер болды. Бұл трансформацияның негізгі бөлігі – Қазақстан парламентіндегі оппозициялық партиялардың пайда болуы және олардың рөленінің айқындалуы. Бұл мақаланың мақсаты – оппозициялық партиялардың институционализация үрдісіндегі олардың еліміздегі қоғамның саяси өміріне ықпал етудегі және жалпы демократиялық дамуына үлес қосудағы серпінді және көп қырлы рөліне терең талдау жасау.

Демократияға ауысу барысында елімізде Қазақстан халық бірлігі партиясы, Қазақтың жаңғыру партиясы, Қазақстанның демократиялық партиясы, Қазақстан социалистік партиясы сияқты алғашқы партиялар пайда болды, сол партиялар арасында бәсекелестіктің байқау қиын. Себебі, 1995 жылы қазіргі конституция қабылданғаннан бері Парламенттік сайлау нәтижесінде бір ғана партияның, яғни бірінші шақырылымда Қазақстан халық бірлігі партиясы, ал кейінгі шақырылымдарда Отан партиясы (қазіргі АМАНАТ партиясы) көп дауыс жинап, басымдық танытып, нәтижесінде Парламентте көп орынға ие болды. Сәйкесінше, басқа партиялардан Парламентке өткен депутаттар саны аз.